

Katia Dupret Søndergaard og Jo Krøjer¹

Hvad der gør noget og hvilken etik det implicerer

Om uregerlighed, risikovillighed og langsommelighed

Dansk resumé

Med afsæt i ny-materialismen og aktør-netværksteori diskuterer artiklen de forsknings-etiske implikationer af princippet om generaliseret symmetri. Diskussionen omfatter dels spørgsmålet om hvilke etiske fordringer, der aktualiseres, når non-humane aktører inddrages i humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning, og giver et bud på, hvordan de kan indfris. Det grundlæggende argument er at hverken forsker eller felt har almagt til at definere etiske fordringer, men at etik opstår i interaktion det undersøgte netværk og forskerens netværk og pen. Denne identificering af en ny-materialistisk forskningsetik involverer en ny metodologi som i artiklen beskrives som heterogen opmærksomhed. Artiklen udfolder denne gennem en konceptualisering af risikovillighed og langsommelighed som et bud på etiske forsknings-måder.

Nøgleord: etik, forskningsetik, ny-materialisme, risiko, metode, heterogen opmærksomhed, langsommelighed

Introduktion

Gennem de sidste 30 år har kvalitativ forskning for alvor fået plads i socialvidenskabernes, og særligt kvalitative interviews har i en række forskellige versioner indtaget en central position som empiri- og videnskilde. Samtidigt har antropologiske metoder med vægt på deltagende observationer vundet indpas. Til disse knytter sig ofte kvalitative metodologier og epistemologier, som privilegerer subjektive forståelser og betydningstilskrivninger af det sociale. Med ny-materialismen er forskerblikket stadig rettet mod mennesker/humane aktører, men omfatter samtidig genstande, materielle og immaterielle teknologier/non-humane aktører som afgørende i udforskningen af sociale praksisser og organiseringer. Artiklen har afsæt i epistemologiske spørgsmål knyttet sig til begrebet om generaliseret symmetri, som det er udviklet i aktør-netværksteorien. Latour anfører at: “the world is “really” made up by matters of concern, symmetry, networks in spite of what people say” (i Holbraad, 2007). At give tingene stemme i en aktør-netværks teoretisk forstand betyder, at man som forsker tager beslutninger om beskrivelsen af (ikke kun menneskelige) stemmer på baggrund af, hvordan viden produceres som grundlæggende empirisk spørgsmål (Danholt 2008, Dupret

1 Forfatterne siger tak til to anonyme reviewere for inspirerende kommentarer

Søndergaard 2010, 75). Videre fremfører Latour (2005), at problemet med (kun) at spørge menneskene om deres holdning ligger i, at mennesker altid vil søge at forføre os til at mene noget bestemt. De har politiske og strategiske intentioner – hvad nonhumane aktører i sig selv ikke har. Heri ligger et argument om, at muligheden for en mere fyldestgørende viden ligger i at observere tingene. Samtidig implicerer princippet om generaliseret symmetri, at aktørers intentionalitet bliver irrelevant for udforskningen af felter og netværk, fordi felters og netværks effekter kan være forskellige fra aktørers intentionaliteter. Humane aktører kan have intentioner, og der kan være intentionalitet i den måde, hvorpå non-humane aktører er udformet. Eksempelvis kan den ledende sygeplejerske på en plejehjems-afdeling have bestemte formål med de personer, relationer og steder, hun leder forskerens opmærksomhed i retning af. Hendes underordnede kan have tilsvarende eller andre intentioner med deres måde at handle på i forhold til forskeren. Dokumenter, som beskriver arbejdsstandarder, diagnoser, el. lign. kan være formuleret med bestemte, politiske intentioner om at ordne praksis på særlige måder. Når vi hævder, at intentionalitet er irrelevant i sig selv, er det med reference til Latours pointe, at det er uforudsigeligt, om disse intentioner får betydning for/i sociale organiseringer – eller hvilke af dem, der eventuelt gør. Derfor er det (ganske som hos Foucault) handlingers effekter, ikke deres intentionelle begrundelser, der er relevante for socialvidenskaberne at studere.

Idéen om at forskeren/forskningen 'giver stemme' til deltagere i forskningsprocessen er for længst problematiseret i poststrukturalistisk, feministisk forskning (Lather 2000, 2003, 2004). Callon (1986) skriver, at når vi repræsenterer nogen "*to speak for others is to first silence those in whose name we speak*" (216). Når vi taler på vegne af andre, implicerer vi, at de har brug for en stemme, og dermed, at de for indeværende ikke selv har en sådan.

Callon fremhæver, at det egentlig er at gøre 'dem' tavse. Lather (2000) påpeger, at det kan ses som en slags kolonisering af 'deres' stemmer. På samme måde er forestillingen om at få adgang til en særlig autenticitet i empiriske studier af socialt liv kraftigt undermineret, qua poststrukturalismens opgør med muligheden for at repræsentere menneskers liv og færdien i et 1:1 format (Krøjer & Hølge-Hazelton 2008, Denzin 2001, Richardson 1997). Så hvordan kan vi tænke en ny-materialismens etik, når denne opererer med ideen om, at nonhumane aktører skal repræsenteres i forskningen? Den diskussion involverer etiske overvejelser og spørgsmål, der i en vis paradoksal forstand kan formuleres med udgangspunkt i klassiske, forskningsetiske spørgsmål om 'Voice' (Lather 2000): Hvad er det, der får lov at tale, får stemme, når forskningen repræsenterer non-humane aktører, der ikke ytrer sig ved hjælp af menneskesprog? Hvilken etik er impliceret heri, eller med andre ord hvilke fordringer stiller det til forskeren at repræsentere og analysere non-humane aktører? På hvilke måder (om nogen) adskiller humane og non-humane aktører sig fra hinanden, når det gælder forskerens positionering og håndtering heraf i den analytiske proces? Og betyder det, at ANT's symmetri-doktrin ophæves i forskningsetikken?

Del I – Hvad implicerer princippet om generaliseret symmetri?

Når vi hævder, at princippet om generaliseret symmetri påkalder sig en særlig diskussion med hensyn til funderingen af en forskningsetik, og at denne diskussion kan rejses med begrebet om voicing, kræver det en yderligere præcisering af vores argument:

Det kan virke paradoksalt, at anvende netop begrebet voicing i en diskussion af non-humane aktørers position og repræsentation i socialvidenskabelig og socialpsykologisk forskning. Voicing er indskrevet i en emancipatorisk

forskningsetik, hvori forskeren forpligter sig på at bidrage til de øvrige (evt. marginaliserede) deltageres myndiggørelse – så hvorfor benytte dette begreb til at udvikle begrundelser for de etiske valg, man som forsker er stillet overfor, når man ønsker at forstå sociale organiseringer som værende komponeret af såvel mennesker som af andre materialiteter?

For det første hævder vi ikke, at det at repræsentere non-humane aktører er lig med Voicing. Når vi benytter os af stemme-metaforen – at non-humane aktører har stemmer – er det for at påpege, at fordi de deltager og har effekter i sociale organiseringer, skal de repræsenteres i forskningen og dermed kan man sige, at vi (forskerne) i en hvis forstand tildeler non-humane aktører en stemme. Men med hvilken begrundelse? Her er det interessant at iagttage den parallelitet, som er mellem henholdsvis Austins begrebssætning af talehandlinger som performative (Austin 1975) og Latours (fx 2005) begrebssættelse af nonhumane aktørers handlekapalet: Begges bidrag er begrundet i den indsigt, at forskningen vinder i kvalitet ved at inddrage henholdsvis talehandlinger/nonhumane aktører i det empiriske og analytiske opmærksomhed, i det begge dele er medkonstituerende for det sociale. Studier, der udelader dem, udelader væsentlige aspekter af og funktioner i social organisering. Det betyder, at både for Austin og for Latour handler udvidelsen af forskningens opmærksomhed og begrebssættelse om at udvide det empiriske og analysen heraf med elementer, der hidtil ikke har været opfattet som medkonstituerende for virkeligheden. Men – tilføjer vi – forskning, der inddrager talehandlinger/nonhumane aktører har af indlysende grunde brug for en adækvat og kohærent forskningsetik, der kan begrunde de metodiske, metodologiske og analysestrategiske indramninger, som forskningen rummer.

For det andet er det hos Austin og Latour karakteristisk for henholdsvis talehandlinger og nonhumane aktører, at de (med deres hand-

linger) har effekter i sociale organiseringer, og at disse effekter er uforudsigelige. Denne parallelitet er særlig interessant fordi, talehandlinger helt indlysende har en human aktør som afsender, der har haft en intention med talehandlingen, som altså ikke entydigt bestemmer effekten af samme. Almindeligvis vil man opfatte nonhumane aktører og deres effekter som værende uden en human afsender og ikke-intentionelle. For Latour kan spørgsmålet om intention ikke forstås som et indre-psykisk fænomen, og for Austin er intentionalitet i praksis uafgørligt for så vidt angår det indrepsykiske. Det, som kan iagttages er talehandlinger, andre handlinger og relationer i mellem disse. Caltons (1986) begreb mobilisering er måske det, der bedst beskriver de processer, hvorigennem aktører søger at vinde andre aktørers interesser. Og på samme måde som med talehandlinger, er effekter af non-humane aktørers intentionalitet som sagt ikke entydigt determinerende for de effekter, de får i sociale organiseringer. Derfor er det aktørers handlinger og disses effekter i sociale organiseringer, der kan studeres, ikke aktørers intentionalitet.

Når vi sammenholder talehandlinger med nonhumane aktører, bliver det derfor klart, at de (forsknings)etiske spørgsmål, der rejser sig i forlængelse af princippet om generaliseret symmetri blandt andet handler om at se såvel humane som nonhumane aktører på ukonventionelle måder, og derfor stiller de etiske implikationer sig også anderledes.

Del II – Hvorfor skal vi tale de non-humane aktørers sag?

Betydningen af at inddrage de non-humane aktører i vores videnskabelige arbejde får en ekstra (etisk) dimension igennem Latours opgør med Naturen som transcendent, ikkemenneskelig, ontologisk afgrænset del af verden (f.eks. 2004). Latours opgør går i tråd med hans argument om, at alle kollektiver *“mobiliserer himmel og jord, kroppe og sjæle, ejendom og*

lov, guder og forfædre osv.” (Latour, 2006: 148). Han mener, at vi bliver ved med at forsøge at dele verden op i entydige kategorier.² Paradokset er imidlertid, at det ene fænomen efter det andet sammenblander alle de ting, som vi hævder at være adskilte. Således omgives vi af stadig flere, stadig mere omfattende og stadig mere uregerlige hybrider, som hver eneste dag sammenblander hele kulturen og hele naturen (fra Latour 1993, i Blok og Elgaard Jensen 2009:89). I manifestet “Tingenes Parlament” beskriver Latour det demokratiske potentiale i at anerkende disse hybrider. Der er tale om en politisk økologi, som er en betegnelse, der søger at transformere mennesker og ikke-menneskers fælles liv. Med politisk økologi anerkendes de mangfoldige sammenvævninger af forbindelser mellem mennesker, ting, teknologier, økosystemer, som med det moderne har været (opfattet som) skarpt adskilt (Latour 1993/1991). Den store fremkomst af hybrider vil forblive skjult, så længe vi opererer med skarpe skel mellem det non-humane og det humane (Latour 1993/1991), og effekterne kan være katastrofale, f.eks. som de materialiseres igennem økologiske kriser.³ På det grundlag argumenterer Latour for nye demokratiske procedurer i definitionen af det fælles kollektiv (Latour 1993/1991: 202), som har til hensigt at gøre hybridiseringsarbejdet til en legitim og anerkendt del af vores viden og verden. Det indebærer for forskere en særlig forpligtelse til opmærksomhed på, hvad der sker i praksis, for at gøre anerkendelsen af den hybridiserede verden mulig.

2 Latour beskriver i sin bog “We have never been Modern” (1993/1991) udførligt hvorfor denne opdeling stadig er virksom.

3 Her trækker Latour også stærkt på Michel Serres’ (1993/1990) bog Naturpagten, hvor det slås fast at menneskeheden, igennem den teknovidenskabelige udvikling, har gjort sig selv til herre over “jord, stof, liv, tid og historie, humanitet, godt og ondt”. Serres rejser spørgsmålet om det kan blive muligt for menneskeheden at skrive en ny kontrakt med naturen.

“My argument [...] is to say, as social scientists, our duty is not to put some order into the world. We are not rabbis. We are not priests. We are not policemen. We are not managers. We have to bring into our texts a little bit of the practice of the people we study. If we succeed in doing that, we deserve our meagre salaries. If you download the plug-in which always obliges you to make the combinatory choice – is this on the object side or the subject side or any dialectical arrangement between the two? – you will bungle the data. That’s exactly what I say, nothing more. You bungle the data. You don’t hear what the guy working on the chromosomes says. You don’t understand what the technologist says. You don’t understand what the artist says. Why? Because you have shut up shop. The whole critique was made for that. You have shut up shop on the values of ontology and the many metaphysics that people have developed to talk and to engage with non-humans. The human–non-human issue is not the thing. There is nowhere something which is non-human.” (Latour i Latour & Fuller, 2002: 81)

Latour påpeger, at ideen om mennesker som noget andet end og afgrænset fra ting er en reduktionisme, og at forskningens opgave er at forsøge at vise ‘lidt af praksis’ – og dermed både humane og nonhumane aktører, hybrider etc. – for på den måde at få af-reduceret forskningens tekster om verden. I kort form er det etiske argument for at tale non-humane aktørers sag, at det er nødvendigt for at kunne opretholde en bæredygtig klode.⁴ Det kunne lyde som en etik, der er parallel med eller funderet i en moderne videnskabsetik, således som den fx er blevet formuleret i Frankfurterskolen. Moderniteten består her i forståelsen af, at det ikke alene er muligt, men også nødvendigt at skelne mellem godt og skidt i verden og videnskaben, og at denne skelnen forpligter videnskaben på at bidrage til at øge mulighedsbetingelser for det gode (liv). I

4 For en mere konkret gennemgang af demokratiske procedurer kan man læse Latours Politics of Nature (2004/1999) og Pandora’s Hope (1999)

Frankfurterskolen er kriteriet for denne skelnen indstiftet qua Holocaust og den efterfølgende humanistiske, etiske fordring om at medvirke til, at det aldrig gentages (Adorno 1973/1966). Postmoderne videnskabelighed formulerer fra forskellige ståsteder et opgør hermed, og Latours videnskabsetik er ikke funderet i et moderne kriterium om en normativ skelnen. Hans pointe er netop, at det ikke er i adskillelsen af humane og non-humane aktører, vi finder svaret på de etiske dilemmaer i den samfundsvidenskabelige forskning. Som han udtrykker det: *“We Are going to have to slow down, reorient and regulate the proliferation of monsters by representing their existence officially. Will a different democracy become necessary? A democracy extended to things?”* (Latour 1993/1991: 12). Der er således ikke tale om etik som et spørgsmål om det godes (som fx et specificeret demokratis) ønskelighed af normative grunde, men snarere om dets nødvendighed af hensyn til bæredygtigheden, holdbarheden eller robustheden i videnskaben såvel som i verden i øvrigt. Denne etik vil vi konkretisere i næste del som en diskussion af, hvordan resultatet af det empiriske produkt kan forstås som en hybrid, der er skabt i relationen mellem det, som der bliver stillet til rådighed i felten og forskeren, som fører pennen.

Del III – Den hybride stemme

Nu har vi hørt om ny-materialismens præmisser for at tale de non-humane aktørers sag. Vi har hørt, at vi i den samfundsvidenskabelige forskning må forholde os til, at verden er befolket af hybrider, og hvordan det stiller nogle nye typer af udfordringer, at det ikke kun er menneskestemmer, der skal høres og repræsenteres, men også de non-humane stemmer. Vi har hørt om det performatives betydning i studier af det sociale, og vi har draget paralleller mellem performativitet i talehandlinger og non-humane aktører. Hermed har vi søgt at etablere, at non-humane aktører “gør noget”.

Del III af artiklen vil nu beskæftige sig med, hvordan empiri opstår som hybrid mellem felt (felt forstået som humane og nonhumane aktører i det netværk, forskeren interesserer sig for) og forsker. Vi vil søge at vise, hvordan konfigureringen af empiriske produkter er en proces, der i høj grad sker under påvirkning af, hvordan feltet gør sig gyldigt for forskerens blik. Vores argument er, at det ikke er holdbart at opfatte empiri, dvs. den midlertidige stabilisering af noget af det, der gør noget i feltet, som konstitueret af forskerens egenhændige, intentionelle valg. Vi fremhæver et betydningsfuldt, forskningsetisk aspekt af princippet om generaliseret symmetri; en konsekvens heraf er, at forskeren ikke kan ses som den, der egenhændigt har magt til at beslutte, hvad eller hvem der får lov til at få deres stemme hørt i forskningen.

Spørgsmålet om hvad der får “lov” til at tale, når vi som samfundsvidenskabelige forskere repræsenterer de non-humane aktører, der ikke ytrer sig ved hjælp af menneskesprog, formulerer vi derfor lidt anderledes. Vi spørger ganske rigtigt, hvilke etiske fordringer, der ligger i at analysere og repræsentere de non-humane aktører, men ikke fra det udgangspunkt, at de ligger uberørte, sagesløse hen. De non-humane (såvel som de humane) aktører ‘stiller sig til rådighed’ for forskeren (et begreb lånt fra Vincienne Despret, 2004). Der er således ikke per definition tale om en asymmetrisk magtrelation, hvor den etiske udfordring består i at undgå et “Gods eye” perspektiv på feltet (Haraway, 1997), eller består i en situation hvor man undertrykker de allerede undertrykte i en misforstået forestilling om empowerment (Danholt 2008). Vi vil forsøge at holde fast i det analytiske princip om generaliseret symmetri, ved at tage det ganske bogstaveligt, at de etiske principper og spørgsmål opstår som en effekt af relationerne mellem det undersøgte netværk og forskerens (netværk og) pen.

Empiri som en hybridisering af forskerens felt og netværkets felt

Forestillingen om, at forskeren som et led i den empiriske forskningsproces nødvendigvis foretager en (pragmatisk) afgrænsning af, hvilke dele af feltet han/hun undersøger, er efter vores opfattelse en bekvem fantasi. En fantasi, der – i lighed med forestillingen om muligheden af et Gods-eye-perspektiv – er funderet i det sociologiske dogme, at ting ikke gør noget (Latour & Fuller 2003). Vores pointe med hensyn til feltet og symmetriprincippet er som nævnt, at afgrænsningen blandt andet er et resultat af, hvad feltet stiller til rådighed (Despret 2004) for forskeren som værende relevant.

Det betyder, at etikken i den afgrænsning der sker, og dermed konstruktionen af forskningens genstand, ikke handler om, at forskeren alene vælger og dermed er ejer af de etiske dilemmaer som konstruktion/afgrænsning implicerer. Når forskeren eksempelvis skal observere sosu-elever i praktik (Kofoed & Krøjer 2004, Krøjer in press), beror konstruktionen af forskningsgenstanden blandt andet på, hvordan rum og hjælpemidler er indrettet, og om denne indretning gør det muligt eller umuligt for forskeren at være med. Almindeligvis kan spørgsmålet om, om forskeren skal observere, når sosu-eleven hjælper en borger med personlig hygiejne, tænkes som et etisk valg, som forskeren foretager, evt. i samarbejde med borger og sosu-elev. Men i praksis kan det blive afgjort af, om der er plads, og om hjælpemidlerne er placeret i rummet på en sådan måde, at det er muligt for forskeren at befinde sig i lokalet, hvor og imens den personlige hygiejnehjælp finder sted.

Det betoner, at forskeren ikke har almagt til at vælge. Forskeren har ikke magten alene til at sige hvad, der er de etiske spørgsmål. Feltet har også interesse i at blive gyldig på en bestemt måde. Måske er afgrænsningen af feltet – det, som forskeren tror, er hans/hendes værk (hendes afgrænsning) – ikke et produkt af forskeren selv, men feltet som stiller sig til

rådighed på en sådan måde, at forskeren tager det op på lige netop denne måde. Der findes allerede en række andre ANT-forskningsbidrag, hvori det fremgår, at valg, afgrænsning samt forskningens midlertidige stabilisering af feltet skabes i kraft af en hybridisering af forsker/felt (Nickelsen 2009a og 2009b, Svenningsen 2004, Winthereik, Bont og Berg 2002, Dupret Søndergaard 2010). Det er sådanne bidrag, der aktualiserer en nøjere granskning af, hvilken etik denne forskningspraksis involverer. Et spørgsmål der ofte har været rejst overfor ANT-inspirerede forskere går på, hvordan de kan begrunde den afgrænsning af empirien, som ligger i beskrivelsen af deres forskningsgenstand, og som underforstået er forskerens egen afgrænsning og dermed versionering af empirien. I et hybriditetsperspektiv, som det vi skitserer i denne artikel, bliver det spørgsmål malplaceret, når det rejses fra et humanistisk perspektiv. I lyset af en generaliseret symmetri sker der stadig en afgrænsning, men den foretages ikke af forskeren som en magtfuld og afsluttet entitet. Det uddyber vi i næste afsnit.

Hvordan stiller feltet sig til rådighed for forskeren?

Når vi påpeger, at et felt stiller sig til rådighed (Despret 2004) for forskeren på en bestemt måde, indebærer det således flere etiske nytænkninger. Det betyder for det første, at det empiriske produkt, som forskningsprocessen genererer, må betragtes som en 'stemme', en måde, hvorpå noget taler til og i verden. Men denne stemme er hverken forskerens eller feltets, men et resultat af den måde, feltet har formået at gøre sig relevant, dvs. gyldigt og interessant for forskeren og dennes netværk. Forskningsproduktet (den viden, der skabes om netværket) er en hybridform af netværk og forsker, hvor forskeren indlemmes i netværket på en bestemt måde. Det er en hybrid stemme. I eksemplet fra før blev feltet af forskernes netværk fra starten defineret som alt det, der vedrører social- og sundhedselevs lærepro-

cesser. Felt-netværket stillede sig til rådighed med en organisering, der skulle mobilisere forskerne til at understøtte en bestemt indramning af, hvad læring i praktikforløb handler om. Forskerne koblede sig relativt uproblematisk til feltets gyldiggørelse af bestemte humane og nonhumane aktører i feltets netværk: bestemte bygninger (plejehjem, sosu-skoler), geografiske steder (danske provinsbyer), dokumenter (studieordninger, bekendtgørelser, læringslogbøger), arbejdsredskaber (cykler, skemaer, ure, forbindinger, støttestrømper) og beklædningsdele (kitler, nedringede bluser, korte nederdele) blev gjort relevante. Forskerne lod sig selv og deres netværk (af bl.a. optageudstyr, teorier, interviewguider, forskningsleder, togtransporter, notesblokke, forskningscenter og medfinansierende interesseorganisationer) mobilisere på den måde, som feltnetværket søgte at etablere. Samtidig arbejdede forskerne ud fra en epistemologisk position, hvor feltet tænkes som 'eksperter i den studerede praksis'. Denne forståelse af feltet er, som en del af forskernes netværk, med til at konstituere indramning og afgrænsning af forskningens empiri. Så de etiske spørgsmål, som koblingen mellem forsker og netværk afføder, er hybrider: et konglomerat af aktører i feltet, forskerblik, samt den aktivitet, der anerkendes som 'moralsk' (Mol 2008) i den videnskabelighed (logic of science) som forskningen udføres indenfor. Moral er her udøvelsen af etik, dvs. forskningsetiske principper omsat til handling i forskningsprocessen. Forskernes etablering af humane aktører i feltet som 'eksperter i den studerede praksis' er et eksempel på en sådan moral. Resultatet er en forbindelse/kobling mellem det netværk, forskeren har sat sig for at undersøge, og de forbindelser som felten stiller til rådighed. Forskeren kan i forskningen ikke omhandle noget, som ikke er stillet til rådighed (Dupret Søndergaard, 2010). Viden er således situeret i den forstand, at vi kun har mulighed for at producere empiri om det, som feltet gav os mulighed for at få viden om.

Selvom feltet således er med til at definere de etiske spørgsmål, der aktualiseres i en given forskningsproces, har det ikke al magt til at definere, hvordan det, der stilles til rådighed for os, skal tages op. På den måde er der, som det ofte er påpeget i poststrukturalistisk forskning, et stærkt element af uforudsigelighed i forskningsprocessen (Krøjer 2006). Netværket kan ikke kontrollere os totalt og vice versa. Der kan derfor være uforudsete effekter af at indrullere forskeren i felten.

I eksemplet med social- og sundhedselevs prakticlæring blev uforudsete aktører indrullet i empiriproduktionen, nemlig seksualitet, overgreb og bestemte mandlige borgere. Disse aktører mobiliserede forskerne. Mobiliseringen skete i et gruppeinterview med 6 sosuelever, hvorunder disse aktører blev omtalt. I gruppeinterviewet skete omtalen af seksualiserede overgreb fra mandlige borgere på en måde, som afstedkom forskellige tilkendegivelser fra interviewdeltagerne om, at disse aktører var ubehagelige, men betydningsfulde i sosu-arbejdet, men også af tilkendegivelser af, at omtalen heraf fremkaldte stærke følelser hos alle interviewdeltagere. Denne mobilisering betød, at den hybride stemme (empirien som kobling af forsker og felt) kom til at tale om ældre, mandlige borgeres seksualiserede overgreb mod yngre, kvindelige sosuelever. Den nye, hybride stemme, som opstod i forskningsprocessen, kan altså begribes som en hybridform, der ikke var i verden forud for forskningsprocessen. Den hybride stemme instituerer uregerlighed som en implicit del af princippet om generaliseret symmetri i forskningen. Dette er for os en central pointe. Fordi empirien hverken regeres af forskernetværk eller feltnetværk, kan koblingerne mellem dem og den empiri, som koblingerne producerer, etablere en stemme, der er med til at forandre. Både forsker og forskningsobjekt. Den hybride stemme er – ligesom alle andre stemmers talehandlinger – performativ. Og på linje med talehandlingens og såvel humane som nonhumane

aktørers performativer er den hybride stemmes effekter uforudsigelige. Det, som den hybride stemme taler til verden om, bliver til midlertidige stabiliseringer af feltets netværk, hvilket er en velkendt pointe i såvel poststrukturalistisk som i ANT-forskning: empiri er ikke en afbildning eller afdækning af det, som virkelig fandtes/skete, men en fastfrysning af en bestemt version heraf. Men det, som den hybride stemme taler om, er samtidig en midlertidig stabilisering af forskeren og forskningsnetværket. Begge dele kan, i kraft af stemmens uregelmæssighed, forekomme kontroversielle i de respektive netværk. Og derfor knytter der sig etiske problemstillinger hertil. Disse vil vi i det følgende tage op ved at diskutere, hvad der afgør, hvad der er godt i en forskningsproces.

Hvad der er godt kommer fra logikkerne

Både felt og forsker gør noget. Det, der gøres, er ikke nødvendigvis intenderet. Men i den udstrækning det er intentionelt, er det gjort støttet af moralske begrundelser funderet i etik. Samtidig har ikke-intenderede handlinger også moralske effekter. Det er således både humane (intentionelle) og non-humane aktørers handlinger, som involverer etik udøvet i moralske handlinger. I sin analyse af logikker i sundhedsvæsenet, fremhæver Mol (2008), hvordan dette felt ordnes af forskellige logikker, der også rummer forskellig moral. Og hun tydeliggør, hvordan bestemte teknologier omskaber handlinger fra at være uskyldige ('modest') til at være umoralske: "*This is what technologies do. They shift both the practical and the moral framework of our existence.*" (Mol 2008, 78). Den udøvede logiks moral ordner, hvad der er godt og skidt i netværket. Feltet netværk og forskernetværk deler ikke nødvendigvis de logikker og den moral, som de respektive er ordnet af. Så når den hybride stemme bliver til, kan forskellige moralske ordninger støde sammen. Eller der kan vise sig at være enighed om, hvad der er godt (eller skidt), om end moralbegrundelserne herfor divergerer. Det sidste var i

begyndelsen tilfældet i studiet af sosu-elevs praktiklæring. Felt og forsker kunne enes om at anse det for 'godt' at lade feltet være ledende i definition og afgrænsning af forskningens interesse. Men feltet viste sig – ligesom i Mols studie af sundhedssektoren – at være styret af mere end én logik. Et eksempel på modstridende logikker i feltet er koblingen af 'det kliniske blik' i vurderingen af kroppe, hud, sår-tekstur, åndedræt etc. overfor anvendelsen af teknologi til at måle patienters tilstand (fx puls, blodsukker, blodtryk). Disse to modsatte logikker rejser spørgsmål om, hvornår sosu-assistenten skal vurdere plejemæssige handlinger ud fra sit kliniske blik eller ud fra målinger afstedkommet af teknologien. (Der var som sagt aktører i netværket, som udfordrede den fastlagte tilrettelæggelse af forskningens interesse, og som betød at den hybride stemme fik en særlig, og ny, klang. I forlængelse af Mol forstår vi hybridiseringen som en proces, der stiller krav til forskeren om at forholde sig til, hvad der er godt og skidt i de eventuelt kon-, eventuelt divergerende etiske logikker, som indgår i hybridiseringsprocessen.

DEL IV – Etiske fordringer til hybride stemmer

For os understreger ideen om hybridisering af forsker og felt, at det ikke blot er feltet, men også os selv som forskere, der bør risikere noget i forskningen. Det følger den etiske fordring, som STS-forskningen er blevet formuleret som "putting at risk" (Despret 2004, Stengers 1997, Benjaminsen 2009, Danholt 2008, Svenningsen/Vikkelsø, Latour 2004, Dupret Søndergaard 2010, Johannsen 2009):

When putting forth articulated propositions one runs a risk. If the propositions were inarticulate and merely stating the obvious and redundant (sheep are sheep), one does not run a risk, but neither is one being scientific. Presenting falsifiable statements is also to take a risk, but the kind of risk that is involved when putting forth articulate

propositions is at another level. Instead of just risking the hypothesis (e.g. all sheep eat), one is risking the methodological setup. The primary concern becomes: Are you asking the right questions of the object of study? (Johannsen 2009, 21)

Hermed hævdes, at man ikke blot skal risikere sine forforståelser. STS involverer desuden, at man risikerer sine specifikke forskningsspørgsmål og måden, hvorpå de stilles. Udover at støtte den etiske fordring om ‘metodologisk risikovillighed’, vil vi formulere en metode, der er funderet her i; heterogen opmærksomhed. En del af risikoen ved at arbejde med heterogen opmærksomhed består i ambitionen om at være eksplicite omkring brugen af andre sanser i forskningsprocessen end de kognitive. Det kommer vi tilbage til.

At risikere noget – en etik

Man løber en risiko ved grundlæggende at spørge: “Rejser jeg de rigtige spørgsmål? Har jeg opstillet mine eksperimenter eller min tilgang til feltet på en sådan måde, at jeg hurtigt kan ændre de spørgsmål, jeg har rejst, afhængig af om feltet gør modstand mod mine spørgsmål? Er forskeren lydhør overfor, at dem, forskeren spørger, vil gå andre veje end at svare på mine spørgsmål?” (inspireret af Latour 2004, 216 med reference til Stengers). Despret (2004) gengiver et øjenåbnende eksperiment med hesten Hans i året 1904, hvor 13 mænd bliver inviteret til at overvære, at hesten har lært at tælle, stave, differentiere mellem farver og toner etc. Hesten bliver udsat for et antal tests, som den fuldfører med succes. De tretten mænd var så forundrede, at de igangsatte en undersøgelse. Undersøgelsen endte med at konkludere, at der hverken var snyd eller tricks involveret. Dette forsøg bliver i Despret’s artikel brugt som et eksempel på uetisk (dårlig) forskning. Forsøget blev senere taget op af Professor Pfungst (1998 i Despret 2004), som var påpasselig med ikke at drage for hastige konklusioner. Han ville derfor udføre mere

forskning for at undersøge sagen. Han tager ud til hesten Hans og stiller ham nogle spørgsmål, som hesten igen svarer rigtigt på. Professoren konkluderer, at han ikke kan observere nogle “at present familiar” signaler, der kan forklare hestens evne til at svare rigtigt på spørgsmålene. Altså, der er ikke *umiddelbart* nogle tegn i spil. Pfungst er dog ikke overbevist, og han opstiller en hypotese: Hvis den person, der spørger hesten, ikke kender svaret selv, vil han ikke være i stand til at sende de signaler, der øjensynligt er nødvendige for, at hesten kan svare, og hesten vil derfor ikke kunne svare på spørgsmålet. På grundlag af denne nye hypotese og flere relaterede hypoteser observerer professoren hesten i timevis, og konkluderer, at hvis hesten ikke kan se spørgerens krop, kan den ikke svare på spørgsmålene. Til gengæld kan hesten læse menneskelige kroppe.

Det mest interessante ved denne historie er ikke, om hesten Hans kan tælle. Den pointe, som Despret (2004) fremhæver, og som er relevant i vores diskussion, er måden, hvorpå Pfungst rekonstruerer problemet (s.113). Pfungsts tilgang er et eksempel på, hvordan man metodologisk kan sætte sine egne forskningsspørgsmål i spil. Risiko er således en forskningsetisk forpligtelse i både metodisk og i en analytisk tilgang. Etisk, fordi vi ifølge Despret forsker bedre, ved at give aktører i feltets netværk mulighed for at opponere mod de spørgsmål, forskeren stiller, eller mod de måder hvorpå de undersøges. Ud over at feltets netværk gives mulighed for at opponere mod forskerens spørgsmål, er metodologisk risikovillighed også et spørgsmål om at sætte sig selv på spil i forsøget på at skabe nye metoder til at udforske og beskrive verden. Risikovilligheden som en etisk fordring peger derfor i to retninger. Dels forpligtelsen på at gøre det muligt for det man undersøger at opponere, dels forpligtelsen på at skabe metoder, som kan synliggøre netværk, som ikke med traditionelle metoder har kunnet kvalificere som empiriske data.

Heterogen opmærksomhed som risikovillig forskning

Som allerede nævnt har flere forskere forsøgt at eksplicite, hvordan hybridiseringen af forsker og felt sker som konkrete forhandlinger (Nickelsen 2009a, Svenningsen 2004, Wintheik, Bont og Berg 2002, Dupret Søndergaard 2010). I denne artikel hævder vi risikovillighed som en etisk forpligtelse. For at dette skal kvalificere som et egentlig bidrag til udviklingen af ANT/STS's forskningsetik vil vi desuden specificere, hvordan risikovillig metodologi kan gøres i forskningsprocessen. Vi vil derfor konkretisere hvorledes begrebet om hybride stemmer muliggør, at feltets netværk kan opponere mod vores forskningsspørgsmål, og samtidig fungerer som opfordring til at skabe sensitive metoder.

Risikovillig metodologi kan ud fra ovenstående anses som en opfordring til at åbne forskningsopmærksomheden for feltnetværkets foranderlighed og modstande, uden prædefinerede kategoriseringer af, hvilke former for empiriske produkter, der er relevante. At lytte heterogent ("heterogenic listening") er udgangspunktet for, hvordan en sådan forskningsmetodologi kan udøves (Dupret Søndergaard 2010).

For at undgå prædefinerede, kategoriske lukninger, må man anvende andre metodiske greb. Heterogen lytning inddrager heterogenitet, altså lytning efter alle mulige og anderledes former for 'stemmer', for at kunne repræsentere de non-humane aktører, der ikke ytrer sig med tale- eller skriftsprog:

"It, thus, requires different tools to describe [...] in a different way than by looking for singular and categorical answers [...]. This is the reason why listening is not only a matter of words, but also timing, space, emotions, things and invisible work. Thus the term heterogenic listening." (Dupret Søndergaard, 2010)

Når lytning ikke kun er et spørgsmål om at høre på, hvad mennesker siger, er det ud fra det allerede både teoretiske og empiriske beskrev-

ne argument om, at nonhumane aktører også gør noget, som ikke altid har et auditivt udtryk. At lytte kan derfor umiddelbart være en modalitet, man forbinder med en forholdsvis endimensionel sans hos forskeren. Lytning associerer til interviewteknik, terapeutiske teknikker og menneskelige stemmer. Hvis vi foreslog et begreb som f.eks. "heterogene fornemmelser" eller "visualiseringer" ville det associere til, at vi ukvalificeret og usystematisk "blot" som forskere kunne retfærdiggøre empiriske valg ved henvisning til vores personlige intuition eller en anden endimensionel modalitet, nemlig synet. Det er ikke vores pointe. Vi har derfor valgt at justere den oprindelige reference til heterogen "opmærksomhed". En heterogen "opmærksomhed" er en mere præcis term i den forstand, at for at være opmærksom bruger man ikke nødvendigvis kun én modalitet (f.eks. lytning, blikket, lugtesansen eller, berøring eller fornemmelsen), i den måde vi engagerer os med feltet. Med termen "heterogen opmærksomhed" fremhæver vi, at forskerens engagement med feltet kan have mange forskellige former. Forskere bruger forskellige teknologier og metoder til at indsamle materiale fra feltet, og feltet bruger forskellige strategier i den måde, det stiller sig til rådighed for os som forskere på. For eksempel findes der observationer, interviewteknik, spørgeskemaer, fokusgruppe, enkeltgruppe interview, tegninger, tekst, mikroskoper, etc. Feltet stiller sig også til rådighed på mangfoldige måder. Spørgsmål om adgang til feltet er udførligt diskuteret inden for antropologien (f.x. Geertz 1973, Axel Pedersen 2007, Hastrup 1992, Hasse 2002, Riles 1998), som har pointeret at da man ikke kan vide noget, man ikke får adgang til, er adgang et vigtigt forbehold for den viden, man ender med at kunne producere som forsker. I de materialistisk inspirerede tilgange deler vi den opmærksomhed med en særlig vægt på, at rum, geografi, teknologier, tid, institutionelle strukturer sætter en bestemt ramme for vores deltagelse og engagement i feltet.

Risikovillighed i praksis

For eksempel fulgte artiklens ene forfatter i 2005/6 et teamsamarbejde i voksenpsykiatrien. Dette udkørende langtidsteam ønskede at ændre deres arbejdspraksis. Som vi vil vise i det følgende medførte forskerens heterogene opmærksomhed ændringer i hendes metode, og fik samtidig de etiske fordringer til at ændre sig undervejs, fordi feltet stillede forskellige ting til rådighed for forskeren på forskellige tider og steder (Dupret Søndergaard 2010).

Som udgangspunkt ville forskeren spørge teamet, hvordan de ville ændre deres arbejdspraksis. Hun fik mange forklaringer igennem snak og formaliserede interview med personalet på, hvorfor det var meningsfuldt at skabe den forandring. For eksempel forklarede personalet, at de gerne ville være mere respektfulde og dialog-orienterede overfor deres patienter. Disse værdier kunne man formode at stort set alle personaler (uanset sted og institution) vægter som vigtige i deres arbejde, når de har med mennesker at gøre. Værdierne kunne derfor ikke i sig selv tydeliggøre dette initiativ som noget nyt. Personalet forklarede også, at de gerne ville tage afstand fra diagnostik og en hierarkisk tilgang til beslutningsprocesser. Derfor var den første etiske fordring at følge patienternes inddragelse i behandlingen. Hvordan det kunne lade sig gøre, kaldte på en undersøgelse af andet end ord, netop fordi diagnostik og beslutningsprocesser bliver materialiseret i elektroniske patientjournaler, patientlister, behandlingsreferater og andre artefakter i psykiatrien.

Problemet for forskeren blev derfor, at den oprindeligt valgte metode, interviewteknik, ikke gav nuanceret viden om, hvordan personalet fik etableret en ny arbejdspraksis (Dupret Søndergaard 2010). For at få noget mere at vide måtte forskeren risikere metoden. Risikovilligheden bestod i at forsøge at få adgang til feltet på nye måder, blandt andet ved at foreslå at følge personalet i deres daglige arbejde. Her blev forsøget på at få adgang til den

elektroniske kalender vigtig. Som konsekvens af, at interviewteknik ikke var fyldestgørende for at få viden om teamets nye arbejdspraksis, besluttede forskeren at køre med rundt sammen med hvert enkelt medarbejder. Planlægningen af dette krævede en kontinuerlig kontakt enten mundtligt (face to face), hvor man kunne lave aftaler på forhånd, eller ved at give forskeren adgang til den interne elektroniske kalender. Forskeren forestillede sig, at adgang til teamets interne elektroniske kalender kunne give hende overblik over, hvad de forskellige medarbejdere skulle, hvor og hvornår. Hun forestillede sig at adgangen hertil, ville gøre det muligt at aftale med de enkelte ansatte at følges med dem rundt til deres gøremål, på kontoret, i kommunen, hos patienterne hjemme eller til samarbejds møder på et bosted. De indgåede aftaler blev hurtigt problematiske som empirisk forskningsredskab, fordi justeringer i de enkelte ansattes dagsplaner ikke blev formidlet tilbage til forskeren, og fordi justeringer kunne ske med meget kort varsel, og dermed kunne aftaler vise sig at være aflyst, når forskeren ankom på den aftalte dag. Det viste sig altså, at man ikke kunne "regne med" den elektroniske interne kalender. Dens indhold skiftede hurtigere end forskeren kunne nå at ændre besøgsdage. Der tegnede sig et fragmenteret billede af hvilke tilstedeværelser og især hvilke fravær af viden, forskeren kunne få adgang til. Kalenderen var tilgængelig i udgangspunktet, men forskeren fik ikke den opdaterede viden om medarbejdernes daglige gøremål.

Som i sosu-eksemplet er her tale om, at feltet, samlingen af tilstedevær og fravær stiller en særlig viden til rådighed. Det er den viden, forskeren kan undersøge og analysere. Ikke nogen anden. De opdaterede oplysninger i kalenderen har forskeren ikke til rådighed. Hvis forskeren var blevet lukket ind i kalendernetværket, så havde feltet stillet sig til rådighed på en anden måde. Kalenderen var den non-humane aktør, forskeren forestillede sig, var mest nødvendig for hendes adgang til

væsentlig viden i feltet. Det var derfor den, hun helst ville have til rådighed, men det var udenfor hendes kontrol. Forskellige omstændigheder gjorde, at kalenderen ikke blev en del af hendes forskningsnetværk.

Fraværet af kalenderens opdaterede oplysninger betød, at forskeren ikke fik adgang til at følges med alle medarbejdere og kun i begrænset omfang. Dermed fik hun dårligere muligheder for indblik i medarbejdernes nye arbejdspraksis.

Risikovilligheden bestod altså i at forlade interviewmetoden til fordel for en metode, der involverede en ukendt aktør, kalenderen. Den nye metode gav imidlertid også begrænset adgang. Risikovillighed er derfor både et spørgsmål om at udvikle og afprøve nye metoder, men også et spørgsmål om ikke at kende udfaldet af denne metode. Når ingen af de anvendte metoder fører til den ønskede empiri, er det et eksempel på et felt, der gør modstand. Risikovillige forskere kan aldrig foruddiskontere feltets reaktioner på forskeres interaktion med det, og risikerer dermed kvaliteten eller indholdet af den hybride stemme, som empirien producerer. Den empiri, forskeren får gennem kalenderen, viser, at personalet ofte ikke er der, hvor de selv troede, de ville være (planen bliver hele tiden ændret). I første omgang har forskerens risikovillighed således resulteret i en subsidieret metode, og begge metoder har produceret en empiri, der viser et fravær; af ytringer, af medarbejdere, og af konkrete handlinger. Den risikovillige forsker inviterer feltets modstand, som herefter gør den uventede empiri (om fravær) mulig. For at det skal kunne kvalificere som empiri, er en heterogen opmærksomhed nødvendig. Med den kan forskeren identificere fraværet som vigtig aktør i netværket (eller det som Star 1991, Pols 2006 og Dupret Søndergaard 2010 referer til som usynlige og uhåndgribelige netværk). Opmærksomheden på fraværene betød samtidig, at den første etiske fordring (risikovillighed) ændredes. Den nye etiske fordring blev at re-

præsentere de fraværende stemmer i organiseringen af den psykiatriske arbejdspraksis. For eksempel blev det fraværende hvordan refleksion og dialog blev gjort på andre måder og i andre rum end dem der var synlige i den officielle organisation.

Vi foreslår derfor at undersøge timing (tidslighed), rum (rumlighed), ting og det som enten ikke anerkendes, eller det som er blevet gjort tavst. Det skaber netop behovet for at have etisk forsvarlige handlemåder i hybridiseringsprocessen, der åbner for stemmer i feltet, som ikke er artikulerede.

Langsommeligheden

For at undgå at kategorisere og drage (hurtige) slutninger, indeholder heterogen opmærksomhed langsommelighed (inspireret af 'slowing down', Dupret Søndergaard 2010, s. 109 ff.; Latour 1993/1991, s.12).

Langsommelighed i den heterogene opmærksomhed handler med inspiration fra Latour om at finjustere vores kroppe i interaktionerne med feltet. Langsommelighed kan indkredses med Latours (2004) ord om kroppen som "... *an interface that becomes more and more describable as it learns to be affected by more and more elements*" (Latour, 2004, 206). Den etiske fordring er at forsøge at finjustere og finde veje til at beskrive forbindelserne mellem de indtryk, der omgiver os. Og herefter at omsætte den måde, vi bliver berørt på (to become affected) til videnskabelig viden. Her er ikke tale om at kærtegne feltet i empatisk indlevelse eller at være særligt loyal. Det ville være at ophøje vores undersøgelsesfelt uden at lære det at kende. Vi plæderer netop ikke for en særlig undertrykkelsens ideologi, jf. vores pointe i indledningen (med reference til Lather og Callon) om, at vi ved blot at mangfoldiggøre stemmerne også giver mere magt til de undertrykte. Her er heller ikke tale om at udvikle et nyt forskningsideal (med henvisning til Latour 1993/1991), hvor forskerens berørte krop bliver en ny sandhedsapostel. Her er tale

om at udforske feltet på sensitive måder med inddragelse af de elementer og forskningsmetoder og teknologier, der omgiver os. Forskerens evne til at sanse på forskellige måder bliver i den risikovillige metodologi en del af det netværk, der er undersøgelsens objekter. Det kræver – som nævnt – langsommelighed.

Langsommelighed handler ikke om at være langsom i en kronologisk/lineær tidsforståelse. Langsommelighed er en tøven, en åbenhed af forskerkroppen og dens sanser, som muliggør repræsentativ mangfoldighed i de empiriske produkter. Langsommeligheden er således en forsker-måde, der imødekommer den etiske forskningsforpligtelse på at skabe et mere bæredygtigt (demokratisk) samfund. Og her skal som nævnt ikke forstås "demokrati" i traditionel forstand, men i socio-materiel forstand (Latour 1993/1991). Den etiske fordring om at omhandle forholdet mellem felt og forsker som hybrid beror på, at dette forhold er performativt (en hybrid) og ikke repræsentativt. Det har som konsekvens, at vi kan stille nogle muligheder til rådighed, men vi kan ikke kontrollere udfaldet. Slutproduktet, som for det meste er skrevet af forskeren, er kun en midlertidig stabilisering. Etikken ligger ikke i, hvad vi udvælger i det empiriske materiale, men hvordan – eller mere præcist: med hvor megen langsommelighed. I forpligtelsen på risikabel forskning ligger også, at forskeren, ved at risikere hele forskningsset-up'et, også risikerer noget selv. Det handler ikke om at genindsætte forskeren som almægtig⁵ men at vise, hvordan de etiske spørgsmål, der rejser

sig, og hvad der ender med at blive skrevet i forskerteksten, er midlertidige stabiliseringer, som er et resultat af denne proces.

At lave risikovillig (etisk) forskning handler i den forstand ikke kun om at kunne arbejde med feltnetværkets og hybridiseringsprocessernes foranderlighed i forhold til de spørgsmål, vi stiller i vores forskning, men om at inddrage de elementer herfra, som kan være med til at udfordre vores forsknings spørgsmål.

"The listening produces a platform of negotiation [...] and, therefore, makes them open for interpretation." (Dupret Søndergaard 2010, s.109)

Heterogen opmærksomhed gør det muligt at forhandle med feltnetværket om, hvordan der skal tolkes, og at der skabes en åbenhed i forhold til, hvornår man som forsker drager slutninger på grundlag af de informationer, man får stillet til rådighed.

For at sikre en etisk forskning, foreslår vi, at den foranderlighed og sans for ustabilitet i forskningsprocessen, som Despret m.fl. lægger op til, kan fremkomme, hvis vi går langsomt til værks og bruger alle vores sanser for at blive berørt (langsommelighed og heterogen opmærksomhed). Ellers risikerer man at reproducere forforståelser og kategoriseringer, i stedet for at arbejde på en åben etablering af en hybrid stemme. Når langsommeligheden er en væsentlig del af vores konkrete bud på udøvelsen af etisk forskning, handler det derfor om, at vi ikke kan antage, hvad der er på spil for vores forskningsobjekter, og vi kan heller ikke antage at kunne finde ud af det på etisk forsvarlig vis, hvis vi ikke er heterogent opmærksomme. Det omfatter en temposænkning. Langsommelighed indbefatter at vente med at anvende forklaringsmodeller eller kategoriseringer indtil feltnetværket gennem observationer, interviews, eller hvordan det i en given forskningsproces stiller sig til rådighed, har haft mulighed for at vise, hvad der er vigtigt. Heterogen opmærksomhed, risikovillighed og

5 Hermed forsøger vi ikke at lægge os op af den etiske devise i megen aktionsforskning, hvor der ofte lægges op til, at man skal bede feltet om at kontrollere eller sige god for eventuelle analyser af empirisk materiale. Her er tale om en etisk fordring ift. at sætte modstand som mulighed undervejs i forskningsprocessen. Vi er således stadig af den holdning, at fri forskning skal have mulighed for at tilbyde en analytisk læsning og udviklingen af teoretiske begreber, som ikke nødvendigvis skal udvikles i samarbejde med repræsentanter fra feltet for at være etiske.

herunder langsommelighed er derfor en konkretisering af en etisk metodologi funderet i ANTog STS's forståelser af, hvordan koblinger mellem forsker og felt kan være produktive. En forskning der konfronterer os med, hvordan feltnetværket gerne vil definere sig selv, og ansporer os til som forskere at medtænke, hvilke logikker, der ordner det netværk, vi undersøger.

Selvom vi foreslår en metodologi, der retter opmærksomheden mod, hvad der bliver stillet til rådighed og på hvilke særlige måder, hvad der bliver taget op, og hvad der bliver holdt ude, er det ikke for at opløse forskningens ekspertposition. Vi taler om at kvalificere vores forskerposition med en bestemt måde for tilstedeværelse, gennem reference til forskerens krop som interface. Et engagement med felten, som gør den heterogene repræsentation af aktører mulig i vores forskningsproduktion. Den heterogene opmærksomhed skal hjælpe os til at kvalificere, hvilke aktører der 'gør en forskel/handler'. På den måde kan vi etisk forsvare og kvalificere, hvilke hybride stemmer, der taler i den forskning, vi producerer.

Referencer

- Adorno, T.W. (1973/1966). *Negative Dialectics*, London: Routledge, (Tysk udgave:1966)
- Benjaminsen, N. (2009). *Authorizations – a STS approach to study teachings in classrooms*. Phd afhandling. DPU, København
- Blok A. & Elgaard, A. (2009) *Bruno Latour – Hybride Tanker I En Hybrid Verden*, København, Hans Reitzels Forlag
- Callon, M. (1986). Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of St. Brieux Bay. I law (Ed.) *Power, action and belief*. 196-233). London: Routledge Kegan Paul.
- Danholt (2008). *Interacting bodies: Posthuman enactments of the problem of diabetes – relating science, technology and society studies, User-centered design and diabetes practices*. Phd afhandling. Roskilde Universitet, Roskilde.
- Denzin, N.K. (2001) The reflexive interview and a performative social science, *Qualitative Research*, vol. 1(1): 23-46, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: SAGE Publications
- Despret, V. (2004a). *The body we care for: Figures of anthrop-zoo-genesis*. *Body & Society*, 10 (2-3), s.111-134
- Despret, V. (2004b). *Our emotional makeup*. Paris: Le Seuil.
- Dupret Søndergaard, K. (2010). *Innovating mental health care – a case study in intangible, incoherent and multiple efforts*. Phd afhandling. Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Århus Universitet.
- Geertz, C. (1973): *The Interpretation of Cultures – Selected Essays by Clifford Geertz*, USA, Basic Books/Harper Collins Publishers
- Haraway, D. (1997) *Modest_Witness@Second_Millennium.Female_Man@Meets_Oncomouse™ Feminism and Technoscience*. New York and London: Routledge.
- Hasse, C. (2002). *Kultur I bevægelse: fra delta-geroobservation til kulturanalyse – I det fysiske rum*. Frederiksberg: Samfundslitteratur
- Hastrup, K. (1992). *Det antropologiske projekt om forbløffelse*. København: Gyldendal
- Holbraad, M. (2007) *The Power of Powder: multiplicity and motion in the divinatory cosmology of Cuban Ifá (or mana, again)*, in Henare, A. et al. (red): *Thinking Through Things. Theorizing artefacts ethnographically*, London and New York: Routledge
- Johannsen, N. (2009) *Reconfiguring maternity care? – Reflections on two change initiatives*. Phd Afhandling IT universitetet: København.
- Lather, P. (2000) *Against Empathy, Voice and Authenticity*, *Kvinder, Køn & Forskning*, vol.9, 4, København, Sociologisk Institut
- Kofoed, A. & J. (2004) *Ude i virkeligheden. Læringsrum i socialrådgiver-praktikanter og sosu-hjælper elevs praktikforløb*. København: Kommunernes Landsforening
- Krøjer, J. & Hølge-Hazelton, B. (2008) Poethical – An effort to make solid grounds for reconstruction, i *International Journal of Qualitative Studies in Education*, Vol. 21, Issue 1, 2008.
- Latour, B. (2006/1991) *Vi har aldrig været moderne*. København: Hans Reitzel

- Latour, B. (2005) *Reassembling the social – An introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- Latour, B. (2004a): How to talk about the body? The Normative Dimension of Science Studies. I Akrich, M. & Berg, M. (eds.) *Bodies on Trial, special issue of Body and Society*. Vol. 10, No. 2/3 s. 205-229.
- Latour, B. (2004b) *Politics of Nature: How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press.
- Latour, B. (1993): *We have never been modern*, Cambridge, Mass., Harvard University Press
- Latour, B. (1999) *Pandora's hope – essays on the reality of science studies*. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press.
- Latour & Fuller (2003) A strong distinction between humans and non-humans is no longer required for research purposes: a debate between Bruno Latour and Steve Fuller (ed. Collin Barron) *History of the Human Sciences* Vol. 16 No. 2, s. 77-99. London: Sage
- Law, J and Mol, A. (eds) (2002), *Complexities: Social Studies of Knowledge Practices*, Durham, NC., Duke University Press
- Mol, A. (2002) *The body multiple*. Durham: Duke University Press
- Mol, A. (2008). *The logic of care*. London: Routledge
- Nickelsen, N.C. (2009a) Interventionsforskning og forførelse på en barselsgang, *Tidsskrift for Arbejdsliv*, vol 11, 4, s. 52-68.
- Nickelsen, N.C. (2009b) Identitet som indpakning: Tværfagligt samarbejde og kontroverser på et hospice, *Psyke & Logos* vol 30, 2, s. 493-509.
- Pols, J. (2006) Accounting and Washing: Good care in Long-Term Psychiatry. I *Science, Technology and Human Values* 31 (4), 409-.
- Richardson, L. (1997): *Fields of play: Constructing academic life*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press
- Riles, A. (1998). Infinity within the Brackets I *American Ethnologist* 25(3) Aug., s. 378-398.
- Star, S. L. (1991) On being allergic to onion. I Law (red.) *A sociology of Monsters – Essays on Power, Technology and domination*. London: Routledge
- Svenningsen, S. (2004). *Den elektroniske patientjournal – reorganisering af roller, ansvar og risici på sygehuse*. Handelshøjskolens forlag: København
- Thevenot, L. (2002) Which Road to Follow? The Moral Complexity of an 'Equipped' Humanity, i Law, J. & Mol, A. (eds) (2002), *Complexities: Social Studies of Knowledge Practices*, Durham, NC., Duke University Press